

УДК 811.161.2'373.2

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО

Жанна Колоїз

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
koloiz.zv@gmail.com*

Колоїз Ж. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного

У статті досліджено прецедентні феномени, які маніфестують певну культурно значущу інформацію в мові публіцистики Івана Багряного. Зосереджено увагу на тому, що публіцистичний доробок письменника активізує когнітивну базу через актуалізацію інтертекстуальності й прецедентності, ґрунтований на використанні різних прецедентних феноменів, що виступають яскравими маркерами й вербальними сенсорними стимулами. З'ясовано функційно-прагматичну насаженість прецедентних феноменів. Репрезентовано передовсім такі функції прецедентних феноменів, як-от: номінативно-інформативна, персуазивна, аксіологічна, прагматична, парольно-ідентифікаційна, людична, експресивно-декоративна тощо.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентність, функція, публіцистика.

Колоиз Ж. Актуализация прецедентности в публицистике Ивана Багряного

В статье исследуются прецедентные феномены, манифестирующие ту или иную культурно значимую информацию в языке публицистики Ивана Багряного. Акцентируется внимание на том, что публицистическое наследие писателя активизирует когнитивную базу через актуализацию интертекстуальности и прецедентности, основанное на использовании различных прецедентных феноменов, выступающих яркими маркерами и вербальными сенсорными стимулами. Анализируется функционально-прагматическая насыщенность прецедентных феноменов. Репрезентируются прежде всего такие функции прецедентных феноменов, как: номинативно-информативная, персуазивная, аксиологическая, прагматическая, парольно-идентификационная, людическая, экспрессивно-декоративная и т. д.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентность, функция, публицистика.

Koloiz Zh. Precedence actualization in the journalism of Ivan Bagrianyi

This article investigates precedence phenomena, which manifest different culturally significant information in the journalism language of Ivan Bagrianyi. The paper focuses on the fact that the writer's journalistic works activate the cognitive basis through the intertextuality and precedence. Author's journalism is based on the use of various precedent phenomena, which are stated as the bright markers and verbal sensory stimuli. Precedence phenomena are defined as the results of certain cognitive operations, specifically "packed" knowledge, serving as a means of encoding, transforming and interpreting relevant information. Their use within the proposed communication activates evokes the reader's attention and encourages for appropriate logical operations that contribute to the correct decoding of the reduced content.

It also states that the writer applies graphic (quotation marks, ellipsis) and text (various comments preceded by represented text samples) precedence markers. Above mentioned marking is traced the example of headlines. It is determined that the citation of so called "foreign texts" has not only a pragmatic orientation, but also demonstrates the peculiarities of the linguistic personality, his aims, motives, intentions, and linguistic-cultural orientation. Due to these facts one can speak about the author's belonging to the corresponding national community. This article also shows that the author uses mainly well-known, actively repeated intertextual samples, which form the basis for the further text production. They belong to the group of units with a high precedence degree.

Moreover this paper reveals functional and pragmatic inspiration of precedent phenomena. The following features of precedent phenomena are represented, such as nominative-informative, persuasive, axiological, pragmatic, passive-identification, human, expressive-decorative, etc. The list of such functions is unlimited. In addition, one and the same sample illustrates the implementation of a number of functions, although, undoubtedly, one of them should be considered as the dominant one.

Key words: precedent phenomenon, precedence, function, journalism.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Визначальним напрямком вітчизняної лінгвостилістики є дослідження мовотворчості видатних культурних діячів, що, репрезентуючи самобутнє мовомислення українського народу, водночас демонстрували власні мовностилістичні пріоритети, оригінальні мовні засоби, використовувані й задля реалізації комунікативно-прагматичної мети. Особливу ж увагу в цьому аспекті привертають творчі індивідуальності з різнобічними літературно-мистецькими вподобаннями. Однією з таких непересічних постатей в українському мовно-літературному просторі можна справедливо вважати Івана Багряного – яскравого представника

антирадянської ідеології, “мужнього патріота”, “чесного письменника”, для якого “художнє слово і, передовсім, публіцистика стали засобом боротьби за національну гідність і волю свого народу, за державну незалежність України” [Bahrianyi / Багрянний 2006 : 4]. Письменницькі публіцистичні тексти, які спрямовані на викриття й засудження тоталітарної сталінської репресивної системи, російського великодержавного шовінізму й у яких “яскраво відбилася його подвижницька політична та організаторська діяльність в еміграції” [Bahrianyi / Багрянний 2006 : 4], мають посісти належне місце в історії сучасної українській літератури загалом й літературної мови зокрема.

Говорити про те, що на сьогодні творча спадщина Івана Багряного є повністю вивченою й об’єктивно оціненою, очевидно, було б великим перебільшенням, хоч би тому, що і творчість, і сама постать митця порівняно нещодавно з’явилися в науковому обігові, лише в кінці минулого століття були долучені до материкового мовно-літературного простору.

У такому разі актуально звучатимуть питання і стосовно семантичної та прагматичної природи лінгвальних одиниць у контексті як індивідуально-авторської, так і національно-мовної картини світу, і щодо тих чи тих культурно маркованих знаків як репрезентантів етнічної свідомості відповідної лінгвоспільноти, і стосовно окреслення лінгвального простору духовного коду тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Після того, коли творчий доробок письменника знайшов свого читача, він відразу ж став об’єктом зацікавлення науковців, передовсім літературознавців (М. Балаклицький, С. Беспутна, М. Васьків, Ю. Войчишин, О. Головій, В. Гришко, О. Дашко, А. Желновач, М. Жулинський, Г. Ключек, С. Кобута, О. Ковальчук, Г. Костюк, Ю. Лавріненко, В. Мартинець, В. Наддніпрянець, Д. Нитченко, Л. Пазенко, О. Пастушенко, В. Працьовитий, І. Романова, Б. Романенчук, М. Сподарець, О. Тарнавський, Л. Череватенко, О. Шапошникова, О. Шугай та ін.). Зауважимо, до дослідження тих чи тих аспектів художніх текстів письменника неодноразово апелювали й мовознавці (М. Братусь, І. Гайдаєнко, В. Калашник,

О. Кардашук, Т. Коць, О. Кульбабська, О. Лавер, Л. Марчук, Б. Плющ, С. Привалова, Н. Сологуб, М. Філон, А. Ярова та ін.). Як результат – низка монографічних і дисертаційних праць, покликаних маніфестувати роль письменника і в історії сучасної української літератури, і в історії сучасної української літературної мови.

Авторська ж публіцистика, що, так би мовити, з'явилася у “вільному доступі” значно пізніше, також потребувала належного поцінування з боку і літературознавців (І. Дзюба, С. Кравченко, І. Михайлин, О. Подобед, Н. Шаповаленко, А. Шаргородська), і мовознавців (Т. Демкова, А. Коваленко). А відтак – цілком закономірною можна вважати і появу дисертаційної праці О. Клещової “Мова публіцистики Івана Багряного” (2003), у якій проаналізовано стилістичні функції різних шарів лексики та стилістичне використання фразеологізмів, колоративів, власних назв, індивідуально-авторських новотворів у їх зв'язку зі світобаченням письменника, виокремлено максимально естетично наповнені мовні одиниці – образ України та лексико-семантичне поле СРСР тощо [Klieshchova / Клещова 2003].

Примітним є те, що письменницька публіцистика маніфестує оригінальні, незаангажовані, “вільні від ідеологічного тиску” зразки об'єктивного аналізу тогочасних історичних подій. Осмислення актуальних явищ і важливих питань радянського післявоєнного суспільно-політичного життя зазвичай ґрунтується на актуалізації прецедентності й використанні прецедентних феноменів.

До вивчення прецедентних феноменів [Krasnyih / Красных 1997 : 62–75] і суміжних із ними, зокрема інтертекстуальних, явищ [Denisova / Денисова 2003] неодноразово зверталися як вітчизняні, так зарубіжні дослідники, оприлюднюючи результати своїх наукових розвідок у статтях, дисертаційних і монографічних працях (Д. Багаєва, С. Банникова, А. Берестова, Н. Бирюкова, О. Боярських, О. Ворожцова, Д. Гудков, Ю. Гунько, Г. Зав'ялова, І. Захаренко, О. Земська, М. Ілюшкіна, Ю. Караулов, Т. Космеда, В. Красних, Н. Кузьміна, С. Кушнерук, Л. Мардієва, Л. Меркотан, О. Нахімова,

Н. Немирова, Н. Піддубна, О. Селіванова, О. Семенець, А. Свиридова, Ю. Сорокін, Г. Слишкін та ін.) [див. також: Slyishkin / Слышкин 2000; Slyishkin / Слышкин 2004].

Мета запропонованої статті – дослідження функційно-прагматичної насаженості прецедентних феноменів у мові публіцистики Івана Багряного.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники прецедентності кваліфікують її як феноменальну здатність ядерних елементів культурного простору репрезентувати ментальність національно-лінгвокультурної спільноти як результат знань та уявлень носіїв певної мови різних поколінь. Звідси, відповідно, поява й обґрунтування ключового поняття теорії прецедентності – *прецедентний феномен*. Щоправда, донині науковці по-різному потрактовують і саме терміносполучення, і “набір основоположних властивостей прецедентних феноменів (унікальність, відтворюваність, упізнаваність, зрозумілість і т. ін.), і принципи їх типології” [Koloiz / Колоїз 2017 : 142–143].

Не викликає принципових заперечень твердження науковців про те, що *прецедентні феномени* здебільшого добре відомі значній частині представників національної лінгвоспільноти, є актуальними в когнітивному плані, демонструють зразки когнітивної обробки дійсності, транслюють культурну пам’ять, унаочнюють фундаментальні ціннісні орієнтації національної лінгвокультури, актуалізують культурно значущу для неї інформацію, постійно поновлювану у процесі спілкування.

У різних наукових студіях осмислюються різні диференційні ознаки, що дає змогу уналежнювати той чи той феномен до категорії прецедентних. Ідеться передовсім про такі їх особливості, як-от: здатність виконувати роль еталонів культури, “культурних скрепів”, які поєднують окремі культурні пласти й історичні епохи в єдину систему [Grishaeva / Гришаєва 2004 : 15].

Прецедентні феномени є результатом певних когнітивних операцій, певним чином “упакованими” знаннями, що слугують засобом кодування, трансформації й інтерпретації відповідної

інформації, можуть функціонувати у вигляді згорнутих метафор, засвідчувати як раціональну, так і емоційну оцінку, отримувати символічне значення і т. ін. Наприклад: *Скорше біблійний цар Ірод може навернутись до християнства, як його наступник ХХ століття. Сталін зробив з релігії знаряддя своїх політичних махінацій і тільки. А релігія як була викорінювана в ССРСР, так і буде викорінювана* (1, с. 30). У проілюстрованому контексті об'єднані дві поняттєві сфери: міфологічний емотивно насажений прецедентний феномен (цар Ірод) дає змогу структурувати нову концептуальну сферу, уявити її через інтертекстуальні зв'язки (Сталін – наступник царя Ірода ХХ століття).

Інший приклад: *Коли робітники, одягнуті в матроські бушлати, здумали заявляти про свою волю, – Ленін вирішив поставити кронштадтців на коліна залізом і кров'ю. Сталін зробив те саме – він вирішив поставити робітництво на коліна перед комуністичною ідеєю й перед лєнінською партією, перед лєнінським мавзолеєм, пустивши в рух лєнінський державний апарат насильства, тюрму, каторгу, радянський “Шемякин суд”* (1, с. 495) і т. ін. Уконтекстовані прецедентні імена та висловлення добре відомі широкому колу носіїв української (і не тільки!) культури, здебільшого впізнавані без додаткових коментарів, акумулюють інформацію й маніфестують відповідні знання у стислій формі, приміром, “Шемякин суд” – актуалізує відомості, маніфестовані у старовинній російській сатиричній повісті, що викривала свавілля й корисливість феодального суду, зокрема князя Дмитра Шемяка, який відзначився своєю жорстокістю, підступністю й несправедливістю. Атрибутивний поширювач радянський (“Шемякин суд”) ускладнює природу прецедентного феномена, який, відновлюючись у конкретній ситуації спілкування, передає цінну культурну інформацію, отримує здатність бути реінтерпретованим. У результаті – створення вторинного тексту через ускладнення первинного, розширення його меж, уведення до загального культурно-історичного простору. Зауважимо: особливістю публіцистичних текстів Івана Багряного є те, що так звані “ядерні елементи культурного простору” злокалізовані в контексті радянського соціуму, відображають національні культурні традиції

у сприйнятті й оцінюванні реальних подій, реальних осіб і реального часу (*Сталін, Ленін, ССРСР*).

З іншого боку, автор апелює і до тих “культурних скрепів”, які отримують схвальну оцінку національної лінгвоспільноти, демонструють символічне значення, як-от: *Це політична свобода і забезпеченість від насильства і терору. Словом, це отой лад “без хлопа і пана”, про який віщував ще великий Шевченко, ота “своя хата”, а в ній “своя” українська народна “правда” – що сьогодні становить собою суть української народної національної ідеї. Це ж становить і основу нашого політичного кредо* (1, с. 84). Використання прецедентних феноменів сприяє декодуванню згорнутого, редукованого змісту. Сприйняття запропонованої національно значущої інформації відбувається крізь призму асоціацій, пов’язаних з конкретно історичною особою (*Шевченко*) та текстами його творів (пор.: *В своїй хаті своя правда, І сила, і воля* (“І мертвим, і живим, і ненародженим...”). Такі знаки перебувають у центрі культурного простору, навантажені культурно значущою інформацією, а когнітивне тло є спільним для адресанта та мільйонів адресатів, належних до українськомовної національної спільноти. У кожному разі механізми сприйняття, усвідомлення, розуміння й інтерпретації того чи того культурного знака ґрунтовані на фонових знаннях, культурних традиціях, емоціях і т. ін. носіїв мови. Пор. також: *Той же пам’ятник, справжній пам’ятник, на якого заслужив великий Син українського народу і про який заповів він у своєму “Заповіті”, ще чекає свого воздвиження. І тим пам’ятником можуть бути не гори чужої глини й ріки липкого зрадливого елею, не брили холодного граніту й мертвотної чужої бронзи, а вогонь свободи, тріумф розкваної нації, воля отих усіх “малих рабів німих” – словом, здійснення нарешті великої ідеї великого Пророка – “своя (українська) хата” й “своя (українська) правда” в ній* (1, с. 577). Прецедентні феномени на зразок проілюстрованих зберігаються в когнітивній базі української лінгвоспільноти у вигляді “національно детермінованих інваріантів сприйняття “культурних предметів” [Gudkov / Гудков 2003 : 98]. Частина прецедентних одиниць демонструє

виразну маркованість, що пов'язується насамперед із використанням лапок (“*малих рабів німих*”) і так званим квазіцитуванням (від лат. *quasi* – “немов, майже”), коли відтворювані частини чужого тексту зумисне модифікуються (“*своя (українська) хата*” й “*своя (українська) правда*”).

Публіцистика Івана Багряного, ґрунтована великою мірою на прецедентності й інтертекстуальності, не лише актуалізує відповідну інформацію про тогочасні факти передусім “радянської” дійсності, а й маніфестує нові знання, сприяє освоєнню соціалістичної (жахливої!) реальності й пізнанню світу, пов'язаного з побудовою комуністичного суспільства. Наприклад: *Я не хочу вертатись на ту “родіну”. Нас тут сотні тисяч тих, що не хочуть вертатись. Нас беруть з застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, ми воліємо вмерти тут, на чужині, але не вертатись на ту “родіну”. Я беру це слово в лапки, як слово, наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівняним цинізмом нав'язуване нам радянською пропагандою. Більшовики зробили для 100 національностей єдину “совітську родіну” і нав'язують її силою, цю страшну тюрму народів, звану ССРСР* (1, с. 22).

Прецедентні феномени, уконтекстовані у структуру статті “Чому я не хочу вертатись до ССРСР?” (і не тільки!), отримали суспільний резонанс, викликають негативну індивідуально-авторську оцінку й оцінку прогресивної національно-свідомої української спільноти, для якої та “родіна”, “совітська родіна”, звана *Союзом Радянських Соціалістичних Республік* (рос. *Союзом Советских Социалистических Республик*, скорочено – ССРСР), ніколи не була і не буде країною, що її українці зазвичай називають *Батьківщиною*, або *Вітчизною*, не була і не буде рідним, батьківським краєм, до якого відчують сакральне почуття любові, поєднане з патріотизмом. Метафорично “совітську родіну” з середини ХІХ століття іменовано як *тюрму народів*, за І. Багряним, – *страшну тюрму народів*, що уособлює в'язницю з великою кількістю бранців, які перебуваючи в ній, зазнають усіляких утисків і гноблення. За такого підходу до структурування й осмислення актуальної інформації автор повсякчас послуговується як графічними, так і

текстовими маркерами прецедентності: з одного боку, вдається до використання лапок, на чому робить акцент, з іншого, – супроводжує репрезентовані зразки (імена, висловлення) різноманітними коментарями, які прямо або опосередковано вказують на авторство, джерело і т. ін. Наприклад, викладові матеріалу, уміщеному під заголовком “Чад імперії” (1, с. 112–115), передують два епіграфи: перший – “*Картагена мусить бути зруйнована*” – відсилає читача до латинського крилатого висловлення (*Carthago delenda est*), що означає наполегливий заклик до боротьби з ворогом; другий – *А программа наша вот какова. Чтобы мы, мерзавцы, говорили, а прочие чтобы молчали. Чтобы наши, мерзавцев, затеи и предложения принимались немедленно, а прочих желания чтобы оставались без рассмотрения. Чтобы нам, мерзавцам, жить было повадно, а прочим чтоб ни дна ни покрывки не было. Чтобы нас, мерзавцев, содержали в холе и неженьи, а прочим всех – в кандалах. Чтобы нам, марзавцам, сделанный вред за пользу считался, а всем прочим, если бы и польза была принесена, то такова за вред бы считалась* – є цитатою М. Салтикова-Щедріна, яка в подальшому отримує відповідні коментарі. Графічний маркер вказує на іншотекстовість, текстовий – виступає засобом паспортизації (повної або часткової) прецедентного тексту, попереджує про можливі комунікативні збої, пов’язані з наявністю лакун у фонових знаннях адресата [Semenets / Семенец 2004 : 131].

Окрім того, на нашу думку, говорити про якусь уніфікацію, стандартизацію подачі тих чи тих зразків прецедентності було б великим перебільшенням. Пор., приміром, заголовкові назви, що актуалізують прецедентні феномени: *Так тримати!!* (1, с. 82); *Фарватер п’ятої колони* (1, с. 175); *Мemento морі* (1, с. 231); *Партія “останніх могокан”* (1, с. 327); *Чуєш, брате мій, товаришу мій!..* (1, с. 346); *Лицарі абсурду* (1, с. 377); *Камо грядеши?* (1, с. 383); *За щастя треба боротись* (1, с. 432); *Між Сціллою і Харібдою* (1, с. 439); *Танець живота* (1, с. 469); *“Розбід і паніка”?* (1, с. 471); *Юнітере, ти злотишся...* (1, с. 544); *Коли гримлять литаври і б’ють барабани* (1, с. 657); *Чи крок назад, чи крок вперед?* (1, с. 663);

На щастя, на здоров'я, на Новий рік! (1, с. 684); Хвилювання в “сторозтерзаному Києві” (1, с. 695); Коса на камінь (1, с. 713); В краплі води (1, с. 724); Дешевим коштом (1, с. 729); Єдність протилежностей (1, с. 738); Геркулесові стовпи... (1, с. 772); Гірки, дітки, заробітки! (1, с. 778); Троянський кінь (1, с. 801). Зауважимо: адресант послуговується так званим графічним маркуванням не лише у вигляді лапок, а й трьох крапок. Прецедентна одиниця, “закодована” у структурі заголовка, зазвичай отримує необхідні коментарі під час представлення відповідної інформації. Наприклад: **ДИВИСЬ У КОРИНЬ!** Цей девіз ніби став банальністю від частого вживання з легкої руки дотепного **Кузьми Прутка**, проте він не втрачає від того ані слушності, ані своєї актуальності й нині. <...> Ну як тут не сказати перестороги словами **Кузьми Прутка**: “Дивись у корінь”! (1, с. 745); **“ОТАМ-ТО МИЛОСТИВІЇ МИ НЕНАГОДОВАНУ І ГОЛУ ЗАСТУКАЛИ СЕРДЕШНУ ВОЛЮ...”** Чи можна сказати краще про події в Угорщині, ніж оцими б **Шевченковими** словами?! <...> Події в Угорщині є підтвердженням ганебної суті клишоногого й садистичного старшобратнього імперіалізму, так здемаскованого **Шевченком**, вони ж є й яскравим актом здійснення його пророцтва про те, що той імперіалізм чекає в майбутньому (1, с. 535); **НЕ ХЛІБОМ САМИМ...** Ні, ми тут не про Дудінцева, що, б'ючись над проблемою у змістовлення людського життя, написав книгу під цим заголовком, позичивши його з **святого письма**. Хоч, кажучи правду, сам цей Дудінцев з його книгою може бути яскравим доказом саме того, як не треба робити пропаганди, бо в пошуках великої ідеї для людини, яка б (ідея) наповнила людську душу величним змістом, не знайшов нічого ліпшого, як дав призначення людині виробляти каналізаційні рури і освятити це високим **євангельським девізом** – “не хлібом самим...” (1, с. 776). Більшість так званих інтертекстем є стереотипними, так би мовити, готовими знаками, що вирізняються принциповою нерелевантністю авторства (інформація про нього є надлишковою, а то й несуттєвою), як-от: **МЕМЕНТО МОРІ** (Пам'ятай про смерть) (пор.: лат. *Memento mori*). Без сумніву, ось це грізне

попередження, зроджуючись з події у Східній Європі, змусило московських диктаторів сьогодні прищупити вуха від страху й відібрало у них мову (1, с. 518).

Покликання на, так би мовити, “чужі тексти” має як прагматичну скерованість, демонструє насамперед особливості мовної особистості, її мету, мотиви, інтенції, так і лінгвокультурну, згідно з якою можна говорити про належність автора до відповідної національної спільноти. У багатьох випадках актуалізується прецедентність, ґрунтована не лише на прецедентних іменах і висловленнях, а й на прецедентних текстах і прецедентних ситуаціях, як-от: *Світ мусить знати, що Кох із кохенятами прийшов як гідний спадкоємець і, перебравши ключі від тюрми, лише змінив вивіску. Ще до приходу гестапо було енкаведе, ще до гітлерівського голоду був сталінський голод, особливо в – 1933 році – спецголод, коли вимерло кілька мільйонів українського населення страшною смертю; що до гестапівського терору був сталінський терор, коли мільйони пішли на каторгу, а сотні тисяч замордованих виповнили могили по Вінницях <...> що до гітлерівської політики винищення українського народу була така сама сталінська політика, що московський червоний фашизм приготував ґрунт для приходу й панування кохів і вони користувались тими самими тюрмами. А знаючи це, світ мусить знати, що й тепер, після розгрому Гітлера з усіма його кохами для українського народу ситуація лишилась та сама. Усі, хто був у гітлерівських таборах примусової праці, опинилися в таборах радянської каторги; народ, що трепетав під безперервним терором, трепече під ним і тепер, потерпає в тяжких злиднях, безправ'ї, під вічною загрозою голоду й шибениці, в тяжких шорах більшовицького тоталітаризму, позбавлений найелементарніших прав, а надто – національної і людської свободи. А надто – свободи судити й карати своїх розпинателів, своїх окупантських “рейхскомісарів” і тюремників (1, с. 173–174).* Пор. : прецедентні імена *Кох*, *Гітлер* актуалізують інформацію про воєнні злочини періоду Другої світової війни. До того ж, як свідчать історичні джерела, *Кох*, призначений райхскомісаром України, прославився своєю жорстокістю, за що й був названий

“другим Сталінін”: як і Сталін, вважав Україну не національним, а територіальним утворенням. Звідси, відповідно, і паралелізм представлення національно значущої інформації (*гестапо – енкаведе; гітлерівський голод – сталінський голод (спецголод 1933 року); гестапівський терор – сталінський терор; гітлерівська політика винищення українського народу – сталінська політика винищення українського народу* тощо). Наразі можна говорити про взаємодію різних зразків прецедентних феноменів, зокрема прецедентних імен, прецедентних висловлень і прецедентних ситуацій. Пор. також: *Щодо Хрущова, то ще пара слів: якщо увесь світ розуміє, що гра цього вождя КППС – це прагнення до одноособової диктатури і якраз сталінського типу, то чому треба нам передчасно цю думку ревізувати, не давши їй пройти історичну перевірку? Нам це і не вигідно, і не потрібно. Нехай нас не введуть в оману хрущовські кивиморги в бік України. Ленін і Сталін моргали в цей бік ще й не так, але що з того вийшло, ми дуже добре знаємо* (1, с. 556). У такий спосіб, удаючись до використання прецедентних ситуацій, прецедентних імен і т. ін., публіцист прагне інформувати світ про особливості життя соціалістичного соціуму, ретранслює масовому адресату справжню сутність комуністичних керманічів, сутність комуністичної ідеології, пов'язаної з утвердженням певних життєвих цінностей (лжецінностей!) та агітацією на їх підтримку.

Більшість прецедентних феноменів (прецедентних текстів, прецедентних ситуацій, прецедентних імен), використовуваних письменником, виконують номінативно-інформативну функцію – називають відтворювані й пізнавані людською свідомістю ті чи ті реалії об'єктивної дійсності й водночас передають інформацію про ціннісні пріоритети лінгвокультурної спільноти. Наприклад: *Спустошень, яких завдасть цей “закон” українському народові знову, не виміряти нічим. Як не виміряти жертв, що їх завдав свого часу навіть такий “невинний” закон, як той, що увійшов у історію московських масакр під назвою: “За колоски”* (1, с. 586), де закон “За колоски”, або закон “Про п'ять колосків”, – народна назва репресивного радянського

закону часів Голодомору, власноруч написаного Сталіним, згідно з яким було засуджено десятки тисяч українців. Подібні прецедентні феномени маркують інтенції адресанта, репрезентують ідеологічну специфіку епохи. Інший приклад: **Останні могікани прославленого російського <...> “демократичного соціалізму” різних татунків хотіли б себе якось зберегти, якою завгодно ціною, хоч би й ціною осмішення себе перед історією, ціною скандального самозаперечення та перекреслення всього дотеперішнього свого “чистого”, “непримиренного”, “непогрішимого” соціалістичного “вірую”**. Звичайно, **при всякій грі добрі гравці намагаються зберегти хорошу міну** (1, с. 327). Трансформоване прецедентне висловлення (пор.: *Зберегти хорошу міну при поганій грі*) увиразнює зміст інформації, репрезентованої через прецедентні тексти (“*Останній із могікан*” – історичний роман Д. Купера), “*Вірую*” – символ віри, молитва “Вірую в єдиного Бога Отця, Вседержителя, творця неба і землі, і всього видимого і невидимого...”). Письменник використовує відповідні інтертекстами з певною прагматичною метою, запропоновані читачеві інтертекстуальні знаки сприймаються і як прихований засіб вираження оцінки, і як засіб створення ігрового моменту, і як засіб демонстрації ерудиції, і як прийом переконання адресата та комунікативного впливу на нього, і як прийом експресивізації контексту, і як спосіб установалення контакту [Denisova / Денисова 2003 : 163–178].

Прецедентні тексти, будучи феноменами культури і цивілізації, загальновідомі, відтворювані, являють собою їх результат і підґрунтя подальшого продукування. Вони уналеженні до одиниць з високим ступенем прецедентності, отримують по кільканадцять і кількасот (а то й більше!) життів, оновлюють свою структуру та семантику і, відповідно, ціннісні характеристики. Наприклад: *Експресія, метод і добір епітетів у цій писанині гідні саме органу комуністичних московських поплентачів, носіїв і адептів ідеології, яка має основну заповідь – “мета виправдовує засоби”*. <...> *Судячи з тієї оскраженіlosti, наша партія стала на передову лінію і завдає багато клопоту комуністичним вельможам та їхнім шавкам*.

Це нас тішить, і вся гавкотня тих шавок нас веселить. “Собаки брешуть – значить їдемо” (1, с. 175); *“Ворон воронові ока не виклює”, – каже народна мудрість. Тож не виклюють собі ока і ці всі “ворони”, бо вони ж зв’язані круговою порукою кров’ю народу і мусять “колективно” правити і колективно брехати* (1, с. 503–504); *“Не тратьте, – мовляв, – куме, сили – нас увесь світ боїться й коєкзистує з нами, маршируйте ж так, як вам приказують вожді, соратники Леніна. Вони краще знають, в чім ваше щастя”* (1, с. 658–659); *А тим часом московський червоний “васька” слухає собі й нічого з того не робить – він собі жере, чи пак смачно глитає, за “мирнокоекзистенційним” столом”* (1, с. 698) тощо. Подекуди такі мовно-культурні знаки слугують точкою відліку для розмірковування. До того ж, згідно з позицією дослідників, саме прецедентні феномени сприяють реалізації закону економії мовних засобів (номінативна функція), допомагають авторові оприлюднити свою позицію й переконати в її правильності свого співбесідника (персуазивна функція), ілюструють лінгвокреативний потенціал, ґрунтований на мовній грі (людична функція), уможливають порозуміння (парольна функція) [Slyishkin / Слышкин 2000 : 85–104]. Цілком імовірно, що окреслені функції виявляються не ізольовано, а доповнюють одна одну. Аналізуючи конкретний прецедентний феномен, зазвичай говорять про різний ступінь актуалізації кожної з них.

Актуалізована в той чи той спосіб номінативна, або номінативно-інформативна, прецедентність – <...> *“геніальний” афоризм Сталіна про “жінь стало лудчше, жінь стало веселее” прикривав неуявні злидні, страхіття голоду й голизни та босоногості мільйонів “будівників комунізму”* (1, с. 657) – підтверджується передовсім доволі строкатим ономастичним прецедентним простором на зразок *Соловки (радянське Дахау); Воркута; Бухенвальд; світ Трумена і Ненні, світ Етлі, де Голя і Тореза; другий Будда чи Могомет; Ніагара; Сталін і К°* і т. ін., зокрема й переосмисленим, модифікованим, як-от: *Раз уже нас на неї вивело саме життя і вручило нам скромну, але Богом благословенну Давидову пращу, щоб змагатися з московським*

комуністичним голіафом, – ми її не випустимо з рук. Тим більше, що ми маємо наочний доказ, що наша праця б'є її разить ворога безпомилково (1, с. 546). В останньому контексті актуалізуються і прецедентні імена (*Давид, Голіаф*), і прецедентна ситуація, і прецедентний (*біблійний*) текст: автор апелює до старозаповітної оповіді про перемогу царя Давида над філістимлянським воїном Голіафом за допомогою пращі – зброї для метання каміння, металевих куль.

Номінативно-інформативна функція прецедентних феноменів майже завжди супроводжується персуазивною, людичною чи парольною, або парольно-ідентифікаційною, що уможливорює демонстрацію належності комунікантів до тієї чи тієї (переважно однієї) спільноти. Такі одиниці зазвичай є національно прецедентними, стосуються національного культурно-історичного простору, що досить часто взаємодіє, вконтекстований у чужоземний. Наприклад: *Якщо б Угорщина була відокремленою землею, без жодних зв'язків із світом, а найперше – якби угорські героїчні “раби малі” були відокремлені абсолютно неперехідними бар'єрами від усього радянського концтабору, тоді – може. А так з цієї боротьби встає примара якраз напророкованої великим Шевченком перспективи для душителів і розпинателів, до якої, перспективи, вони котяться невблаганно, до приходу отого дня, коли: Розкуються незабаром Заковані люде...* (1, с. 536). А звідси ясно, яка ж доля спіткала б *Шевченка* в добу зворушливої “диктатури пролетаріату”. Така сама, яка спіткала тисячі й тисячі української інтелігенції, українських письменників і митців, українських учених і, нарешті, мільйони “*рабів малих*”, що не хотіли або не вміли улягати брутальній волі насильників і ідейних шахраїв (1, с. 536). Пор.: *Дія викликає протидію. І найважливіший при масовім терорі внутрішній спротив мас, ставання тих мас в антагоністичну позицію супроти режиму. За всіх цих умов наша боротьба буде виграна. Так чи так. Не прийде новий Петлюра, то прийде український Тіто...* (1, с. 165), де, з одного боку, *Петлюра*, відомий як організатор українських повстанських збройних сил, з іншого, – *український Тіто* – такий собі українець, можливо, і

послідовник Петлюри, який, як і лідер Югославії, змоделює певну систему управління, що сприятиме збереженню єдності й незалежності української держави.

Ті чи ті різновиди прецедентних феноменів у публіцистичних текстах І. Багряного подекуди зменшують напруженість у спілкуванні, уможливають передавання неприємних або заборонених смислів за допомогою іносказання. Звідси, відповідно, можна говорити про реалізацію не просто людичної, а людично-евфемістичної функції, як-от: *Ані достославне “митьє й катаньє”, ні достославний “пряник і батіг”, ні жодні партійні й комсомольські білети, виявляється, не можуть переробити людських душ, що люблять свою землю, свою історію, свій народ, що люблять свободу. Прометейв вогонь волелюбства, виявляється, невмирущий і невідвладний навіть найдикішим північним самодурам і фельдфебелям, як і не підвладний ренегатам, льокаям “отечества чужого”; не підвладний багнетам царським, не підвладний танкам та кулеметам “пролетарським” (1, с. 535); Який же й величавий розрахунок! Який же і гуманний метод в боротьбі проти тих, кого “родіна” “простила великодушно”! Чи ж це не шедевр радянської людоловної моралі! Але не впадаймо від того в переляк. “Не дав Бог свині ріг”! Нічого нового. Це все те, про що ми знали, до чого були приготовані й про що, як про справжні наміри людоловів, давно говорили. Нічого нового (1, с. 539); Апетит, кажуть, **приходить під час їди** – саме тому малі поступки не тільки народних мас усіх республік ССРСР і сателітів не заспокоїли, а навпаки – розгойдали надії, піднесли тиснення внутрішніх парів до вищої точки. Це, як бачимо, примусило Кремль вдатися до відновлення терору й усієї сталініцини в усій її красі й величі – щоб скувати кригою жаху тую “відлигу”, що почалася. Такий трагічний кінець “нового курсу”. Хоча це не кінець, це – це не скінчений танець в зачарованому колі “хвіст витяг, ніс зав’яз”! (1, с. 540–541). Прецедентні феномени сприймаються як загальне тло, що сприяє увиразненню описуваних подій. І. Багрянний говорить, так би мовити, натяками (“митьє й катаньє”, “пряник і батіг”, *Не дав Бог свині ріг* тощо), що мають викликати в адресата*

певну реакцію. А задля цього, цілком закономірно, останній повинен володіти необхідною сукупністю фонових знань. Інакше інформацію досить важко декодувати. Проілюстровані контекстуальні зразки маніфестують здебільшого різні семіотичні коди, вирізняються особливою інформативністю, інтертекстуальністю, прецедентністю і, відповідно, поліфункційністю.

У такому разі можна говорити ще й про аксіологічну, і про прагматичну, і про експресивно-декоративну функції [Berestova / Берестова 2016]. Наприклад: *Що т. зв. “радянська влада” нас не любить – це відомо. Що в боротьбі проти нас, як і проти всіх своїх супротивників, всемогутній і всевладний **радянський Юпітер** ніколи не визначався делікатністю й культурою, коли на нього находив сказ і корчі люті, це теж відомо. Що він **ніколи не ліз**, як то кажуть, **за словом** (за брутальним словом, за похабною лайкою!) **в кишеню** – це теж відомо. І все ж дивно чути, як останній час **радянський Юпітер** у своїй пресі та в радіопересиланнях визвірився на нас, і то якраз на нас, на з-підрадянських емігрантів, недавніх радянських громадян, та на нашу вільну пресу. Дивно тому, що це сталося на тлі солодких співів (яких же й солодких співів!) на тему “амністій”, “прощення всіх гріхів перед владою”, зазивання нас додому, на “родіну”, на тлі навального і повсякчасного і повсевсядного демонстрування “любові” до нас, “пошани” до нашої людської гідності, “зрозуміння нашої трагедії” і т. д., і т. п. І от раптом **Юпітера** прорвало. **Юпітер** не втримався в позі гуманіста й людинолюба і з-за цієї пози, з-за цієї машкари виперла нагло його справжнє суть і його справжнє ставлення до нас, політичних емігрантів, та до нашого слова правди. Солодкий **спів сирени** заглушило крещендо **Юпітерової** люті й брутальної лайки. Перли, які посипалися з медоточивих уст **Юпітера** на зміну чаруючому **співові сирени**, напrawdę подиву гідні. Особливо, коли взяти до уваги, що перед тим <...> він використовував навіть дітей, щоби якнайпереконливіше зазивати нас додому та демонструвати нам свою великодушність; в нападі сказу, коли його раптом прорвало, він забув про свою делікатну тактику перед тим (1, с. 544).*

Прецедентні феномени, зокрема й взаємодіючи з іншими вербальними засобами увиразнення мовлення, вирізняються потужним комунікативно-прагматичним потенціалом, впливають на адресата, збуджуючи його емоції й увагу, активізуючи пам'ять, мислення й увагу.

Публіцистика Івана Багряного переконливо демонструє вміння її автора писати правдиво, аргументовано, яскраво, переконливо й творчо. Використання розмаїття прецедентних феноменів (універсально прецедентних, національно прецедентних, соціумно прецедентних) свідчить про всебічну обізнаність письменника з національною та світовою культурою. Інакше кажучи, Іван Багряний належав до тих достойників, кого сьогодні називають універсалами. Він бачив зв'язки, суперечності між різними явищами, умів швидко схоплювати суть тих чи тих подій, апелював до так званого емоційного інтелекту читачів, виражав особисте ставлення до соціалістичної дійсності загалом і до тих чи тих ситуацій зокрема.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аксиоматично нині звучить твердження про те, що Іван Багряний – яскравий представник української діаспори – залишив помітний слід у розбудові національної публіцистики. Функційна природа його публіцистичних текстів ще потребує скрупульозного й системного вивчення. Наразі ж зауважимо: публіцистичний доробок письменника активізує когнітивну базу через актуалізацію інтертекстуальності й прецедентності, ґрунтований на використанні різних прецедентних феноменів, що виступають яскравими маркерами й вербальними сенсорними стимулами.

Функційна представленість прецедентних феноменів у публіцистиці Івана Багряного доволі строката. Вони репрезентують передовсім такі функції, як-от: номінативно-інформативна, персуазивна, аксіологічна, прагматична, парольно-ідентифікаційна, людична, експресивно-декоративна тощо. Перелік таких функцій не є вичерпним. Окрім того, один і той самий зразок ілюструє реалізацію низки функцій, хоч, безперечно, одну з них варто вважати домінантною.

Література

1. Багрянний І. Публіцистика : Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе / Упоряд. О. Коновал ; Передм. І. Дзюби ; Післямова Г. Костиюка. 2-е вид. Київ : Смолоскип, 2006. 856 с.
2. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 212 с.
3. Гришаева Л. И. Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов). *Феномен прецедентности и преемственность культур* / под общ. ред.: Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой, В. Т. Титова. Воронеж : ВГУ, 2004. С. 15–46.
4. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : ИТДГК “Гнозис”, 2003. 288 с.
5. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод. Москва : Азбуковник, 2003. 298 с.
6. Клещова О. Є. Мова публіцистики Івана Багряного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ , 2003. 23 с.
7. Колоїз Ж. В. Проект українського “Словника прецедентних феноменів”. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.
8. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. *Вестник Московского университета. Серия 9: Филология*. 1997. № 3. С. 62–75.
9. Семенец О. П. Прецедентный текст в языке газеты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 225 с.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Волгоградский государственный педагогический университет. Волгоград, 2004. 315 с.
11. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва : Академия, 2000. 128 с.

References

1. Bahrianyi I. Publitsystyka : Dop., st., pamflety, refleksii, ese / Uporiad. O. Konoval ; Peredm. I. Dziuby ; Pisljamova H. Kostiuka. 2-e vyd. Kyiv : Smoloskyp, 2006. 856 s.
2. Berestova A. A. Relihiina pretsedentnist u movi ukrainskoi prozy kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kharkivskyyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni H. S. Skovorody. Kharkiv, 2016. 212 s.
3. Grishaeva L. I. Pretsedentnyie fenomenyi kak kulturnyie skrepyi (k tipologii pretsedentnyih fenomenov). *Fenomen pretsedentnosti i preemstvennost kultur* / pod obsch. red.: L. I. Grishaevoy, M. K. Popovoy, V. T. Titova. Voronezh : VGU, 2004. S. 15–46.

4. Gudkov D. B. Teoriya i praktika mezhkulturnoy kommunikatsii. Moskva : ITDGG “Gnozis”, 2003. 288 s.
5. Denisova G. V. V mire interteksta: yazyik, pamyat, perevod. Moskva : Azbukovnik, 2003. 298 s.
6. Klieshchova O. Ye. Mova publitsystyky Ivana Bahrianoho : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv , 2003. 23 s.
7. Koloiz Zh. V. Proekt ukrainskoho “Slovnyka pretsedentnykh fenomeniv”. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 139–160.
8. Krasnyih V. V., Gudkov D. B., Zaharenko I. V., Bagaeva D. V. Kognitivnaya baza i pretsedentnyie fenomenyi v sisteme drugih edinits i v kommunikatsii. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Seriya 9 : Filologiya. 1997. № 3. S. 62–75.
9. Semenets O. P. Pretsedentnyiy tekst v yazyike gazetyi : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Rossiyskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet im. A. I. Gertsena. Sankt-Peterburg, 2004. 225 s.
10. Slyishkin G. G. Lingvokulturnye kontseptyi i metakontseptyi: dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.19 / Volgogradskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet. Volgograd, 2004. 315 s.
11. Slyishkin G. G. Ot teksta k simvolu: lingvokulturnye kontseptyi pretsedentnyih tekstov v soznanii i diskurse. Moskva : Akademiya, 2000. 128 s.

*Стаття надійшла до редакції 08.06.2018 р.
Прийнята до друку 15.11. 2018 р.*